

ната литература и на преводаческото изкуство разбираме, че такова е и твърдото намерение на ръководството на СПБ. Защото мечтите са си мечти, а сега е време за дела. В книгата си „Оптимално функциониране на социалното управление“ проф. Стоян Михайлов пише: „Зрелостта на едно социално управление в значителна степен зависи от това, дали то съумява своевременно да види новото в живота и да подготви необходимите материални и духовни предпоставки за неговото утвърждаване, като осигурява по този начин непрекъснато и възможно най-бързо усъвършенствуване и развитие на обществото.“

Нека отнесем тези думи към нашата област и всички заедно да помислим над тях. Очакват ни трудности, обективни и субективни пречки, ще срещем ретроградно мислене и бюрократично бездушие. Но няма съмнение, че успехът зависи преди всичко от високите цели и богатото съдържание на нашия всеотдаен творчески труд.

ПРЕВODНА ПРОЗА '86

(Английски, немски и скандинавски езици)

НИКОЛАЙ АРЕТОВ

Огромната работа, вложена в подготвянето на значителен брой преводни прозаични книги, задължава да се пристъпи към тяхното оглеждане направо, без цитати от важни документи или велики мислители, без риторика, открито и открито, още повече, че такъв е и духът на днешния ни ден. Фактите красноречиво говорят за мащабите на постигнатото. Със 71 прозаични книги, превод от английски, немски и няколко скандинавски езика, се запазва познатото от няколко години високо количествено равнище, отстъпление няма, въпреки всеизвестните обективни затруднения. Ако се вгледаме в първите и най-очевидни диференциации — по издателства и по езици, ще видим, че и миналата година „Народна култура“ достойно изпълнява лидерската си роля — 33 книги, които доста обективно отразяват реалностите в световната литература. Сред тях най-много са преводите от английски — САЩ, Англия и ЮАР, но с помощта на други издателства географията е разширена с Австралия („Г. Бакалов“) и Канада („Хр. Г. Данов“). Преводите от немски се допълват с книги от Холандия, Дания, Норвегия и Финландия. Колкото и голямо разнообразие да се крие зад англоезичните заглавия на „Хр. Г. Данов“ и „Г. Бакалов“, наличието на още само по един превод от немски смущава. На този фон отрядно впечатление прави „Профиздат“ с трите си книги, превод от три езика — английски, немски и холандски. Свой принос в жанровото разнообразие има „Партиздат“, по-скромно е участието на останалите издателства за преводна литература.

Най-логичен се оказва провереният хронологически подход. Затова нека започнем с „Мабиниогин. Келтски легенди“ на изд. „Г. Бакалов“ — единствената средновековна творба. Това са ценни и интересни произведения, които достигат до нас в хубавия превод от английски на Саркис Асланян — стилизиран и дозирано архаизиран, така че нищо освен непривичните имена, често натрупвани едно след друго, да не смущава читателя.

Едрият шрифт и илюстрациите говорят за търсене на по-млада читателска аудитория, което е напълно допустимо, за разлика от отсъвялото ни предговор. Единственият по-сериозен повод за публична дискусия по повод преводната проза от 86-та година бе средновековната литература. Но спорешите бяха единодушни в едно — необходимо е разграничаване на автентичните паметници от по-късните преработки. Един тип преработка на средновековна творба ни предложи „Огчество“ — „Крал Артур“ на Роджър Ланслин Грийн. Средновековната литература, дълго време загърбвана, се нуждае от избистряне на подхода преди очертаващия се (а може би вече зрял) клас бляновеки („Азбука“) шум в издаването ѝ.

Много характерен е друг ранен тип рецепция на литературата от времето на готиката — готическия роман. Сборникът с това заглавие* продължава постепенното ни въвеждане в голямата литература на роман XVIII в., чиито английски вариант все още не ни е достатъчно познат. „Замъкът Гранто“ на Хорас Уол-

* Всички книги, за които не е посочено издателство, са на ДИ „Народна култура“.

пол и „Ватек“ на Уилям Бекфорд представляват първите образци на жанра, „Влюбеният дявол“ на Жак Казот е представителен за френския му вариант, а „Франкенщайн“ на Мери Шели може да се разглежда като непосредствено продължение на традициите в началото на XIX в. „Ватек“ и „Франкенщайн“ са двете творби, върху които времето почти не е оставило следа, докато интересът към останалите е до голяма степен исторически.

Заслужава внимание цялостното представяне на първообразите на един жанр, за който доскоро имахме доста смътни представи, въпреки че „Ватек“ е преведен от Стр. Кричев през 1912 г. Преодоля е страхът от един тип литература, доскоро свенливо загърбван от боязни пред въздействието му върху „неподготвения“ читател. Вглеждането в книжарското битие на сборника показва, че без да се превръщат в сензация, „Готически романи“ попадат в ръцете на читатели, които знаят какво получават.

Преди няколко години Жечка Георгиева ни среща с „Франкенщайн“, а сега отново в стилизиран и изискан превод тя разширява представите ни за готическия роман с творбите на Уолпол и Бекфорд. С „Влюбеният дявол“ дебютира като преводач критикът Г. Цанков, работил явно не по професионално задължение — факт, показателен за типа литератори и читатели, които се вълнуват от готическия роман.

Не много точно озаглавената книга „Афоризми“ на Георг Христоф Лихтемберг е дело на значителен автор, от когото имаме нужда. Преводът на Мария Стайнова, над който е работила и редакторката Б. Върбанова, е доведен до равнище, към което не може да има сериозни възражения с изключение на позагубената афористичност. Само че човек остава с впечатлението, че всичко по-интересно е намерило място в предговора на И. Паси. Лихтемберг, който закономерно идва след Ларошфуко, едва ли е „гвоздеят“ в интересната и многопосочна библиотека „Размисли“.

Тук някъде трябва да навлезем в литературата на XIX в. Не е много това, което получаваме от предишните столетия. А каталогите ни обещаваха две възлови творби от английския XVIII в. — „Том Джонс“ на Фийлдинг и „Тристам Шанди“ на Стърн. Не е много по-различно положението и при романските езици — „Хептамерон“, Люсаж, Вовнарг и Шамфор изчерпват доста столетия литература.

След съчиненията на Дикенс и Т. Харди тежката артилерия на многотомните издания на литературата от XIX в. пренесе огъня си от другата страна на Ламанша — завърши Балзак, започна Зола. Нормално е английският и немският XIX в. временно да преминат на по-заден план. Но и това време на защити не предлага една отлична творба на класик от втория ред — „Кранфорд“ на Елизабет Гаскел. Неприкрито носталгично и иронично, спокойно и по свой начин жизнелюбиво, повествованието на Гаскел за провинциалния уют, снобизъм и човечност по контраст се вписва отлично в контекста на днешната литература — тревожна, амбициозна, усложнена или остросюжетна. Паша Вульова търси ключ към „Кранфорд“, стилизира езика на викторианската епоха така, че само в редки случаи да изглежда изкуствен.

Р. Л. Стивънсън е представен в библиотека „Океан“ на „Г. Бакалов“ с пътеписа „От Шотландия до Силвърардо“, преведен от Александра Велева внимателно и точно. Друг тип пътепис, насочен в обратната посока — не само в географския смисъл на думата — „Глушци в чужбина“ („Профиздат“) на Марк Твен, е представен в отлично оформен според възможностите на полиграфията ни том. Отново творба от втория ред — този път по-второстепенно произведение на един класик. С много от разбиранията му не сме съгласни, хуморът му често не ни разсмива. От друга страна, съществуват допирни точки между тази творба и нашата литература. Висока оценка заслужава преводаческият дебют на Лидия Александрова — тя не само не се прещъва в многобройните географски наименования, реалии и пр., но и е навлязла сполучливо в стила на автора, в грубоватия му хумор, в на места прекалено отстранения му поглед. Репликата на Т. Вълчев (в „Народна култура“, бр 9 от 1987 г.) ми даде кураж да споделя съмненията си към заглавието. Нямам по-добър вариант, а първият компонент на предлаганото „Нашенци в странство“ явно буди възражения. . .

За разлика от други съчинения от подобна величина капиталният труд на Якоб Буркхарт „Култура и изкуство на ренесанса в Италия“ („Наука и изкуство“) не е непознат за българските читатели. Преведен през 1947 г., неговите идеи са известни поне на специалистите. Това обаче едва ли облекчава задачата на Харитина Костова-Добрева. Закономерното уважение е довело до избора на една правомерна стратегия — плътно придържане към автора, което за сметка на някои стилистични граповини свежда почти до

и мъжете от Четиридесета мила. А редом с Флорин са и Ас. Христофоров, Цв. Стоянов, Ир. Калюнова-Василиева, Т. Вълчев, Б. Дамянов и др. Естествено е техните преводи да присъствуват в новото издание, странното е, че то почти няма амбиции да надхвърли десеттомника — отпреди повече от двадесет години. Новото издание се отказва от творби, отдавна придобили гражданственост — „Скитник между звездите“, „Хора от бездната“, „Желязната пета“ и пр. Така то се оказва насочено предимно към тези, които за първи път се срещат с Дж. Лондон и имат тясно читателски интереси към него. Но за тях бяха предназначени четирите томчета на „Отечество“ отпреди няколко години.

Наред с обичаните от българския читател романи „Великият Гетсби“ и „Нежна е нощта“ тритомникът на Франсис Скот Фицджералд включва и редица произведения, преведжани за първи път, както и някои, представяни в нов превод. Съставеното от Николай Попов издание е точно премерено както като подбор, така и по обем и включва значителна част от творбите на писателя, кореспонденцията сполучливо допълва мемоарните произведения. Същевременно трябва да се признае, че тритомникът само обогатява представата ни за автора, практически не ни изненадва с нови шедеври.

Внушителна е подборката от разкази, преведени изцяло от Пепи Дончева. Работено е внимателно, почти са избегнати буквализмите и неразчетените детайли, но без размах — стилизациите на езика някъде са тромани, несигурни, стилът като цяло е поизбледнял (именно поизбледнял, а не фатално загубен). В по-малка степен същата оценка може да се отнесе и към автобиографичната проза и „Отсам рая“, преведени от Рада Шарланджиева — тук грапините са по-малко, дистанцията от авторския стил е скъсена, „Отсам рая“ е творба, в която днес без усилие се разпознава неукрепналата ръка на много талантливия дебютант. Сега романът се възприема като документ за настроеността от едно време, останало в историята. Улавях се, че правя съюставки със „Спасителят в ръжта“, с „По пътя“ на Керуак, с Т. Улф (за когото Фицджералд пише, че „няма какво особено да ни каже“). Така че за по-изкушения читател „Отсам рая“ е по-интересен с нетърсените от автора асоциации.

„Последният магнат“ (поне в този си вид) също не е шедевър. Като оставим настрана интересния проблем, как трябва да се превежда една nedovършена творба, трябва да отдалем заслуженото на превода на Мариана Неделчева — най-изпипан сред споменатите досега в изданието. В условната, а и, общо взето, неправомерна, но допустима в случая градация на преводите, на най-горното стъпало трябва да се поставят трите новели, преведени от Николай Попов и Красимира Тодорова. Редом с тях стоят и познатите преводи на Димитри Иванов и Нели Доспевска.

С том IV завършват избраните творби на Бертолд Брехт. Съставените и редактирани от Константин Илиев „Размисли върху театъра и литературата“ имат особено място в културния живот. Революционните идеи на Брехт са познати у нас от различни източници, но сега със съчиненията завършва един период в реценцията им. Предшният бе в солидният том от „Световната класика“, а специално за теоретичните трудове — по-старото издание Б. Брехт „За театъра“, превод от руски. Няма съмнение, че четиритомникът надхвърля всичко по-ранно. Обидно би било за преводачи и специалисти като Вили Брюкнер, Венцислав Константинов и Богдан Мирчев да се сравнява работата им с препреводите от руски, надхвърлени са дори собствени по-стари постижения. Поне част от причините за сполуката трябва да се търсят в зрялата концепция. По думите на К. Илиев „За да не се задълбочават натрупалите се и без това много недоразумения около тоя автор, при окончателната редакция са предпочетени по-точните изрази пред по-привичните. . . Много от описателните варианти (на специфично Брехтови термини — б. а., Н. А.) фактически са изключили тези понятия от една система, в която те имат първостепенно значение.“ Казаното в никакъв случай не означава филологически превод — напротив, Брехт се изразява на отличен, богат и гъвкав български език.

За последните години, през които явно най-общите тенденции са постоянни, е установявано различно съотношение между класика и съвременна литература. Очевидно мерните единици са различни. Дори и да приемем, че може да се определи твърда граница, в което се съмнявам, пак нещо ще куца — книгата е твърде разтегливо понятие като обем и съдържание. Затова нека предпочетем една по-диференцирана периодизация и оценките на отделните периоди може би ще помогнат да се достигне до един по-прецизен анализ на общия баланс.

Но дори и едно по-голямо раздробяване на периодите не би ни спасило автоматично от чисто формални критерии. След като дотук бяха разгледани произведенията до края на XIX в. и многотомните

издания, закономерно достигаме до първата половина на нашия век — време, което често определяме като „модерна класика“. Но то е и време на твърде противоречиви тенденции, на манифести и яростни спорове, на новаторски и псевдонаторски течения, групи и групички. Като оставим настрана социалистическия реализъм, не може да не се забележи едно най-общо разделение. Както и да бъде формулирано, то неизбежно предизвиква възражения, въпреки че съществуването му е несъмнено. При цялата му условност нека тук то бъде определено като традиционно и експериментално повествование, като с оглед на специфично преводаческите, не на литературноисторическите задачи в случая се акцентува върху по-формалните му особености.

Първите опити за формулиране на споменатото разделение принадлежат на участниците в литературния процес, които долавят, че нещо става. Канети например пише: „Един ден си помислих, че светът вече не може да се изобразява така, както в предишните романи, тъй да се каже, от гледна точка на *едни* писатели. Светът се беше разпаднал и само ако човек имаше смелостта да го покаже в тази разпадаемост, все още беше възможно да създаде една правдива представа за него.“ Под тези мисли бяха се подписали мнозина. Но Канети продължава: „Това обаче не означаваше да се заловиш за една кападна книга, в която вече нищо не може да се разкрие, напротив, трябваше с най-строга последователност да се открият крайните индивиди. . .“ Тук вече мненията се разделят, съществуват писатели, които се насочват именно към създаване на книги, отразяващи хаоса в света, а и в душевността на модерния човек. Тези писатели не са толкова многобройни, не са и по-значителните, но те като че ли са по-типични за времето и оказват по-силно, макар и невянаги пряко въздействие върху другите. Те като че ли са и по-трудни за превод. Затова и не трябва да се учудваме, че те не присъствуват пропорционално в преводащата продукция. Все пак една-две книги на година могат да се издават, още повече, че дълго време ги пренебрегахме. Но през 86-та няма да открием подобни произведения сред преводащата проза от първата, а и от втората половина на века — „Касандра“ е единственото изключение.

Условността на споменатата дихотомия се съдържа и във факта, че „традиционните“ писатели всъщност изневеряват в някаква степен на традиционното писане, което и в техните очи е изчерпало възможностите си. Х. Хесе забелязва: „... опитам ли се днес да опиша нещо съвсем дребно, съвсем конкретно преживяване, цялото ми изкуство се изпарява и преживяното става многогласно, многозначително, сложно и непрозрачно, сякаш са го омагьосали. Трябва да се примирия с това, през последните десетилетия под съмнение бяха поставени по-големи и по-древни ценности от разказваческото изкуство.“

Първата творба от XX в., която ще разгледаме, стои много по-близо до традициите на миналия век. Във „Финансист“ („Партиздат“) на познатия ни Теодор Драйзер се разгръща необикновената творческа мощ на писателя в разкриването на обществените процеси. Свикнали сме да мислим, че автори, които не се славят като тънки стилисти, са по-лесни за превод. Но Драйзер опровергава подобно мнение, той е така щедър в представянето на деловия живот, че е способен да отблъсне и преводачи, на които не липсва смелост. Красимира Тодорова е дала образец на висок професионализъм, на внимателна и прецизна работа, преводачката явно с безкрайно търпение довежда до нас и тези пасажи, за които сам авторът признава, че са непонятни за хора, които не познават законите на борсовата джунгла.

С изключение на многократно издавания Цвайг австрийската литература от XX в. допреди няколкостотин години не бе позната у нас. Постепенната промяна се извършва пред очите ни — Кафка, Музил, Брок, Додерер, Й. Рот. Те отсъстваха не само в издателските планове, но и в представите на мнозина за литература, а тези, които все пак бяха известни, като Кафка, се коментираха в превратна светлина. А тази литература, обагрена с цветовете на залеза, има какво да ни каже, както го е и казала на мнозина автори, писали по същото време или по-скоро, но достигнали до нас по-рано.

Един от писателите, представяни активно, макар и не напълно последователно през последните години, е Елиас Канети. Сега получаваме и първата му творба, единствения му роман „Заслепението“ — произведение с трайно въздействие върху читателите. Героите на Канети подчертано не се разбират, те говорят на различни езици и това присъствува в хубавия превод на Елисавета Кузманова, на която дължим много за навлизането в света на Канети. В съзнанието ни се набива предпазливо драматичен език на полуграмотната Тереза, читателят трудно се отърсва от постоянните и третолични изречения. Дългото на полуграмотната Тереза, читателят трудно се отърсва от постоянните и третолични изречения. Дългото пъстешествие в една „мисъл без свят“ и в един „безсмислен свят“ почти предполага наличието на отделни грациозни — по-буквален превод, недобра конструкция на фразата, но като цяло работата на Кузманова заслужава много висока оценка.

„Гробницата на капуцините“ и десетте разказа в един том избрани творби на Йозеф Рот са произведени със съвършенство, което може да бъде наречено класическо. Сюжетът, а и авторвият стил се от-

личават с отсъствие на крайности, на силни страсти, на афекти, на патос или директна ирония. Същото може да се каже и за отличия превод на Ана Димова — липса на самоизтъкване, пълно съответствие на авторския стил, по-скоро по немски изпиан, отколзото по виенски артистичен.

Една книга от масова библиотека джобен формат, озаглавена „Откраднатият куфар“, наваява асоциации с Дж. К. Джером. Но авторът е Херман Хесе, а творбата, дала заглавието си на сборника, е истински малък шедьовър, не ѝ отстъпват и повечето от останалите разкази (съставител Венцислав Константинов). Младият преводачески колектив работи внимателно и като цяло е достоен за големия писател.

Фрагментите от „Ходене по кръчмите“ на Симон Кармихелт в по-голяма степен покриват предвата за облика на библиотека „Факел“, в която присъствуват още и Унамуно. Холандският писател умее да превърне дребната случка, разговор, дочут в кръчмата, и пр. в истинска литература; преводачката Емилия Манолова пък умее ненаатрапчиво да намери точното стилистично съответствие — една трудна задача, още повече, че българската литература практически не познава подобни творби. У нас същите сюжети биха придобили фейлетонно, гротескноилинякакво друго звучене. Така че непретенциозната книжка на „Профиздат“ има своето място не просто като добро четиво, а като специфична багра в цялостната литературна продукция.

С „Йосиф хранителя“ завършва четирилогията на Томас Ман, а и един етап от възприемането на големия писател. След като получим писмата на писателя и „ненаписаните мемоари“ на съпругата му Катя Ман — две ценни произведения, ще притежаваме всъщност един доста пълни избрани негови съчинения. За шедьоври от първа величина като „Йосиф“ не трябва да се говори прибързано и лаконично поради почти неизбежната заплаха от профанизация. Същото важи и за превода на Страшимир Джамджиев — безспорен връх в преводаческото изкуство не само за 1986 г. Трудът му трябва внимателно да се изучава, защото е образец, предлагащ модел за превод. Джамджиев се е насочил не просто към любим голям автор, а към писател, който чудесно подхожда на таланта му, и демонстрира удивително езиково богатство, сравнимо само с Шекспир на В. Петров. Разгледани без връзка със стила и мисленето на Т. Ман, множество думи („хайдутяга“, „креация“) и изрази могат да ни изглеждат не на място — прекалено модерни или прекалено разговорни, но Т. Ман на Джамджиев целенасочено ги използва за целите на иронията, според която например *savoir faire* може да бъде „акадеки израз“. Не мога да не спомена и безпогрешното ориентиране в библейските, но и не само библейски алузии, отказа от пояснения под черта — поне в случая това е най-доброто решение.

С Канети, Рот, Хесе и Т. Ман, тук непременно трябва да се прибави и прозата на Курт Тухолски, преведена от Тодор Берберов за сборника „Интервю със себе си“, германистите ни представят в безпогрешен и целенасочен единен подбор немскоезичната литература от първата половина на ХХ в. Също така безпогрешен, но по-разнообразен като стил и насоченост е и подборът на англицистите — Конрад, Дж. Лондон, Фицджералд в многотомниците, а също Драйзер, Уо, Лийкок. Като се прибави и като цяло много доброто равнище на преводите, ясно е, че в първата половина на века притежаваме добре овладяно предимство и задачата е то да се разширява по посока на друг тип стилистични търсения. И вероятно това ще стане, очакваме Стринберг, В. Улф, Майринг.

Ивлин Уо е вече доста добре познат у нас, и то благодарение предимно на Аглика Маркова. Няма как да не повторя вече казаното — преводачката е намерила своя автор и ключа към него. В съответствие с Уо тя ни предлага поредица от смели жестове, игра със стила, игрословици, богат спектър на ирония. Постепенно читателят бива убеден, че решението да се преведат поне част от имената на героите е единствено правилното. Спонтанно са използвани възможностите на жаргона отпреди двадесетина години, оказали се неочаквано съответни за една литература отпреди повече от половин век.

Едва ли ще се смеем с пълен глас над „Англосаксонски нрави“, представени от Ангъс Уилсън — един непознат досега у нас значителен автор, но безспорно срещата е радваша. А. Уилсън умее това, за което мнозина мечтаят — привидно лековато, деликатно, с усмивка да говори за сериозни неща. Първоначално ме смути фактът, че книгата е преведена от двама души — Красимира Абаджиева и Юлия Топшева, които и преди са работили заедно. Стори ми се, че в средата долавям втори, не толкова уверени почерк. Въпреки че недостатъците на подобно решение са явни, изд. „Хр. Г. Данов“ може да е доволно от крайния резултат. И в двете части на романа до нас достига елегантният, фин и очарователен стил на автора. Хубаво е, че преводачите и редакторът Й. Костурков не са се изкусили да замажат често срещаните сблъсъци на различни стилистични пластове.

Стивън Лийкок е представен с „Прегрешения на перото“, съставени и преведени от Веселин Лаптев. Тук срещаме хумор в чист вид, с директно въздействие, въпреки че писателят се разграничава от грубата

насмешка. В тази насока е и преводът на Лаптев, който леко приближава разказите до фейлетонния жанр, въпреки че за разлика от А. Маркова се въздържа да превежда значещите имена, което тук е не по-малко наложително. Лаптев умело бораи с българския език, по-несигурен е на места с разчитането на оригинала.

С А. Уилсън и Лийкок поредицата „Хумор на народите“ („Хр. Г. Данов“) достойно защитава амбициите си. При това с непревеждани писатели, било то от първата (Лийкок), било от втората половина на века (Уилсън). А това заслужава да се подчертае, особено когато в книгите от 86-та може да се намери още само един нов за нас автор, работил при това само частично през първата половина на века — откритието на „Профиздат“ — Кармихелт.

С навлизането в литературата от времето след Втората световна война картината закономерно се изменя, непревежданите автори вече са поне половината, без да се броят антологияте. Произведенията за войната са представени с един от най-ярките си образи — „Голите и мъртвите“. Нормън Мейлър е сред писателите, за които българският читател беше чувал немалко, но не беше се срещал пряко — едно характерно явление в рецепцията на западните литератури, което се нуждае от осмисляне. След шумния успех на „Параграф 22“ и по-малко триумфалното възприемане на Джеймс Джонс и Уорън с Мейлър уверено продължава запознанството ни с един тип литература, от която имаме нужда днес.

Тодор Вълчев отново ни представя превод на изключителна висота. В случаи като този е дори неуместно да се прибягва до понятия като точност, професионализъм и пр. „Голите и мъртвите“ трябва да се изучава като решение на големия и много дискутиран проблем за адекватно огрубяване на езика. В отделни случаи, извънконтекстово и тук може да се спори, но като цяло, като ансамбъл направеното е безукорно. Имам предвид няколкото лексически пласта, от които по принцип се боям, а дори и теоретически сме се отказали, както и усиления жаргонът да се датира исторически.

Високият професионализъм на Т. Вълчев се потвърждава и от сборника на Селинджър („Хр. Г. Данов“, съставител Клео Протохристов), където стилистиката е по-различна и това насочва към всъщност най-важното артистично качество на преводача — способността да се превъплъщава. Означена като първо издание, книгата със заглавие „Девет разказа. Семейство Глас“ включва целия познат ни сборник „Устата ми хубава, очите ми зелени“, новелата „Франи“, чийто превод на Нели Константинова познаваме от публикация в „Съвременник“ (1974, кн. 4). Новото са двете новели „Зуй“ (превод Иванка Савова) и „Сиймур. Запознаване“ (Т. Вълчев). Преводът на Селинджър е особено трудна задача по принцип, а какво остава за творби като „Сиймур“ — далеч не безспорна, неопределима по жанр, подсъзнава причините, поради които писателят не публикува от десетилетия. Огромните трудности ме карат да не споделям малобройните (три или четири) възражения към конкретни решения, но си мисля, че изданието би спечелило, ако имаше един общ редактор.

Докато Мейлър, най-общо казано, акцентува върху пораженията на войната върху обикновения човек, европейските писатели по правило имат по-друг подход към същите събития. В „Лисица на тавана“, („Хр. Г. Данов“) Ричард Хюз се насочва към корените на фашизма, пътя на Хитлер към властта и отношението на Европа към събитията в Германия — всичко това неизбежно вълнува читателите, предупреждава. . . Цветан Петков се ориентира отлично в богатия на имена и факти политически фон, умело създава стегнатото повествование и авторовата ирония, насочена с различна сила към отделните персонажи, носители на определена социална позиция. Ако не бяха някои недозабистрени моменти, работата на преводача би могла да бъде определена като образцова.

Автобиографичният документален роман на Петер Едел „В името на живота“ („Партиздат“) създава сходни събития, видени през очите на един интелгент, преминал през кръговете на фашисткия ад. Въпреки недостатъците, особено при като цяло несполучливите усилия да се превърне творбата в роман, тя вълнува като документ за едно минало, което не трябва да се забравя.

Опитната преводачка Цветана Узунова-Калудиева (в екип със също така опитната редакторка Севдалина Аршинова) не защитава реимето си на професионалист. Книгата изобилствува със съмнителни решения и тромав език. Стилизициите са несполучливи, сериозни затруднения предизвикват имената, събитията и произведенията, споменати от автора. Един пример: *жени арийки, съпруги на мъже*

евреи, майки на синове и дъщери (?) се обединили на едно от сборните места в протестен марш и се разхождали там часове наред“ (с. 284).

Уилям Голдинг е представителен за един тип съвременни писатели, чиито произведения притежават дълбочина и класическа завършеност. Нека тук повтора само, че Албена Иванова притежава чувство за духа и възможностите на родния език. Съчетано е търпеливата и прецизна работа, то я е довело до отличен резултат. Ако има нещо, от което преводачката трябва да се пази, това е леката обяснителност, която се долавя тук-там.

По различни причини, но с не по-малки основания можем да говорим за дълбочина и класическа завършеност и при Фланъри О'Конър. Двата ѝ кратки романа и няколко от разказите, подбрани за „Хр. Г. Данов“ от Кр. Дянков, ни въвеждат в един мрачен, жесток и впечатляващ свят. Точно, проникновено и без самоизтъкване Людмила Колечкова ни повежда в света на О'Конър. Опитната преводачка прави крачка напред в своето развитие — почти липсват граповини (синтактични и смислови), постоянно присъстващият религиозен пласт е разчетен докрай, а художественото въздействие не е намалено или деформирано — нещо, което би могло да се случи при подобни текстове.

След известно прекъсване Кръстан Дянков отново ни среща с популярния и обичан Джон Стайнбек — един голям писател, който владее изкуството да общува с читателите. В огромния преводен текст няма да попаднем на неточност, на замъглена мисъл, на пренебрегната идея. Респектира рационалното отношение на Дянков към стила на автора. По мое впечатление по-разпространен е „интуитивизмът“, съчетан с култ към превеждания автор. Кр. Дянков разяснява в послеслов предпочитанията на Стайнбек към литературния език, подчертаната му предпазливост по отношение на жаргона и просторечието. Всичко това присъства в превода на „На изток от рая“, но все пак на места се долавят следи от неестествен словоред или лексика.

Австралийският нобелист Патрик Уайт ни е представен с две новели от изд. „Г. Бакалов“. Тънък психолог, умел стилст, майстор на камерното повествование, писателят ни пренася в малкия свят на своите герои, завладени от мании и чудачества, егоизъм и празнота. „Какаду“ и „Женска ръка“ дават възможност на Спас Николов да разгърне докрай, на места не без увлечения качества, отличаващи преводаческия му стил. Той е в стихията си, когато попадне на „звукписни плетеници“, когато „човешката анатомия се превърне в машинознание“, а художественият текст предлага „скрити картинки“ и многобройни асоциации. Един пример — „вратовръзката му... имаше дъвкан, че изплот, навървен вид“.

„Блатото“ на Гордън Паркър е остър социален роман, представящ корупцията и машиниците на политици от местен мащаб. Без да е нова дума в английската литература, нито в избличаването на буржоазния свят, романът има място сред книгите на „Партиздат“, особено в професионалния превод на Борис Дамьянов.

Ако разгледаме понятието съвременна литература в тесния му смисъл, т. е. ако го отнесем към книги, писани през последните петнадесетина години, то едва с Паркър, отчасти с Уайт и новелите на Голдинг навлизаме в съвременността, като по отношение на англоезичните литератури твърде скоро ще се наложи и да излезем от нея. Но преди това непременно трябва да се спрем на една книга, която по забележителен начин съчетава съвременността — хронологическа и проблемна — с художествени достоинства от най-висок ред — това на Джон-Майкъл Кутси. Ние имаме известна представа за литературата на Южна Африка, Кутси е поредното доказателство за високото ѝ качество. „Животът и времето на Майкъл К.“ в хубав превод на Светлана Каролева показва как конкретната социална критика може и трябва да бъде голяма литература — философска, алегорична, новачка. За мен още по-впечатляващ бе „В очакване на варварите“, преведен много добре от Иванка Томова, без единичните граповини, които все пак се откриват при „Майкъл К“. Алегорията за прогнилата агресивна империя, безразлична към съдбата на отделния човек, дори когато той е не само достоен, мъдър и честен, но и предан неин служител, с универсализма си надхвърля критиката над обществената система в ЮАР.

Като изключим остро сюжетните произведения, за които ще стане дума след малко, английската и американската съвременна литература в тесния смисъл на думата са представени още само с антологията „Разкази от Британските острови“. Първоначалното впечатление е респект, подравен от шипка скептицизъм. Не са ли много 38-те автори, представени с по един разказ от 21 преводачи. Отначало ме смути присъствието на автори, които в момента на подбора са на 30 години (Джеймс Ладсън) или пък не са дебютирали със самостоятелна белетристична книга (Виктор Сейдж). С изненада открих в смущението си белезите на раздялата с младостта.

Когато човек се зачете в антологията, разбира колко прецизен е подборът — трудно може да се открие творба, от която бихме се отказали с лека ръка. Разбира се, субективни възражения не може да няма, за мен например творбите на Мюриел Спарк, Лийза Сен Обен де Тераи и може би още една-две, са с една класа по-долу от общото високо равнище. Важното обаче е друго — подчертаната самостоятелност и гърсаческият усет на съставителката Жени Божилова, която не робува на имена, на по-стари концепции и антологии и смело ни представя цяла редица нови за нас, интересни разказвачи.

Поведен от Божилова, преводаческият взвод, рекрутиран предимно сред по-млади хора, се справя отлично с работата си. Откроява се присъствието на Румен Митков („Скъпи родители, работя в ЕИО“), който показва завидни качества в изискващите виртуозни решения фразеологизми, но това се дължи и на факта, че антологията му дава възможност да се изяви със 7 разказа. Допускам в немалка степен общата сполука да се дължи и на редакторите Марта Симидчиева и Николай Б. Попов.

Друг подход към антологията се забелязва в „Съвременни филипински разкази“ на „Народна младеж“, съставена по филипинско издание от преди единадесет години. Подчертавам хронологията, тъй като напоследък тихоокеанският архипелаг е един от фокусите в световния политически живот, но нищо от тези събития, нито от непосредствено предхождащите ги не присъства в антологията. Без да са блестящи, повечето разкази представляват интерес с приближаването до една чужда душевност, представена пестеливо. Поставила си скромни и постижими цели, преводачката Мариана Мелишка съвестно помага да запомним някои от творбите.

Сборникът разкази на писателки от ГДР „Опит със себе си“ (подбор Федя Филкова) идва с амбицията да събере поне част от отговорите, които днешният живот дава „на този нов и същевременно вечен проблем: жена—общество“. Голяма част от разказите сами по себе си са пълноценна литература, но събрали на едно място, въздействието им е малко монотонно и потискащо. Може би затова с „Болеро“ на Х. Кьонигсдорф, „Най-грозната жена на света“ на В. Левин и др. сякаш нахлува чист въздух в недобре проветрена стая. Не че „въпросите“ са кой знае колко по-различни — по-различни са отговорите — в огромната част от разказите проблемът на жената така или иначе е мъжът, в единични случаи се достига до някакъв по-широк социален контекст. Сякаш разводът е чисто женски проблем, сякаш е най-големият проблем. А твърде много са разводите в тази антология, „Телефонно обаждане“ на Беате Морген поставя своеобразен рекорд — за три страници разводите са поне 3, а може би дори 5. Сериозни резерви имам към творби като „Женствеността днес“ на Д. Дан и „Сибиле Н“ на И. Либман, към втората не само като художествено майсторство, но и като авторова позиция.

В подготовянето на сборника участва широк колектив от жени. Не знам дали са били ентузиазирани, петнадесетте преводачки се изявяват различно. На единия полюс е опитната Елена Николова, на другия — по-младата Мариана Бузукова, в прелестния от нея разказ „Телефонно обаждане“ могат да се открият буквализми, тромав синтаксис, а и не се разбира как е облечена героинята, отначало „в светло палто“, а след една страница тя затваря „ципа на анорака си“.

Близка по тематика, но разработена на по-друго равнище, е повестта „Чуждият приятел“ на нашу-мелия Кристоф Хайн. Двете преводачки Мирослава Николова и Невена Стоянова, които е трябвало да се справят със стотина страници текст, са си свършили съвестно работата и вероятно с натрупването на опит ще преодолеем забелязващите се тук-там буквализми на равнище словосъчетание.

Поучителни за осмислянето на явлениято „феминизъм по немски“ са писмата и дневниците на Макс Вандер, представени под ефектното, но все пак дискуссионно заглавие „Копчеза за живот“ („Хр. Г. Давнов“). Откровенията на Вандер, подготвени за печат от съпруга ѝ, говорят, че общата проблематика на сборника, в който фрагментите ѝ не се отличават коренно, не удовлетворява писателката, че тя работи над подобно навлизане в „света на мъжа“, а и на детето, че се вълнува от други, по-универсални проблеми, към които реално съществува и чисто женска гледна точка. Книгата е забележителна творба и без ореола на екстремната ситуация, която я обкръжава — тя започва с установяването на фаталната болест и завършва с последните редове, излезли изпод ръката на тази забележителна жена. Преводът на Емилия Драганова е талантлив, смел, на места недоогледан или прибрзан. Срещат се и неточности, недоразчетени адиози, оспорими стилизации. Впрочем причината е и в оригинала — фрагментарен, почти безсюжетен, недоизбистрен в неповторимата си автентичност.

Повестта „Касандра“ е събитие. Криста Волф се откроява с разказа си, дал заглавието на споменатия сборник, присъства и като персонаж в дневниците на Вандер, но разкрива истинския си лик в „Касандра“. Волф се вълнува от „мъжките“ проблеми за това, с какви средства трябва да се противопоставим на злото извън нас и вътре в нас, как то е попаднало там, как ни изменя войната и пр. По

отношението към миналото повестта напомня „Йосиф“. Стегнат, лапидарен, понякога дори телеграфен стил — това е същностната отлика от прозата на Т. Ман, която е запазена и в превода на Федя Филкова. Кр. Волф преобръща общоизвестното за Троянската война, за нея (и за Филкова) например Ахил е не „бързоноги“, а „говедото“. Някои дребни неща ми пречат да определя превода като образец. Ясно е обаче, че Филкова е много близо до съвършенството. Но до този извод достигнах едва при втория прочит на творбата, при първия бях смутен от отчаянието на Кр. Волф „пред езиковата нормативност, унищожаваша творческата свобода“ (по думите на Б. Мирчев). Книгата поставя отново стария въпрос, как да се превежда необичайното — естествено необичайно, но възприемането му се затруднява допълнително, когато то е твърде рядък гост в общия поток от книги.

Силните страници в „Портрет на бащата“ от Юрий Брезан са при ретроспекциите, докато съвременните епизоди са по-бледи. Основателно препоръчаното съчетание между млад преводач — Албена Митодиева — и опитен редактор (Недялка Попова) дава резултат, въпреки че има какво още да се желае по отношение на отдалечаване от оригинала, до изковане на по-точен и нюансиран български език.

В „Мъж за цял живот“ („Народна младеж“) Герд Фукс се домогва до нещо, към което днешната българска литература не много успешно се стреми — изобразяване на диалектиката социално — лично психологическо. Елена Мичри, след като премине през школата на някой опитен редактор и се ориентира в по-специализираните области на езика, може да стане преводач с добро професионално равнище, от което е още далече.

За разлика от англоезичната немскоезичната проза е почти изцяло потопена в съвременността. И това е обяснимо — литературата на социалистическите страни се възприема почти синхронно. Независимо от изказаните резерви присъствието на белетристиката от ГДР впечатлява. Към споменатото трябва да се прибави още романът на Гюнтер Рюкер „Господин фон О“, преведен от Любомир Илиев за „Панорама“. По-слабо е застъпена прозата от ФРГ — едно до известна степен случайно заглавие. Затова пък скандинавските литератури предлагат няколко безспорни заглавия.

Приятна изненада е срещата с най-яркия съвременен представител на литературата на Фарьорските острови Вилиам Хайнисен — „Кулата на края на света“. Предельно лиризираните творби, фрагментарни, на места автобиографични, вдилюващи обогатяват не само географията на литературните ни познания. Преводачката Лиляна Дикова вдъхновено и безупречно е представила своя автор.

Съвременният финландски писател Тимо К. Мука подхожда по по-различен начин към красотата на Севера. Неговият роман „Земята е греховна песен“ е по-традиционно повествователен, земао реалистичен, вдъхновен от също така силна любов към хората от Севера. Въпреки че не е шедьовър от първа величина, това е една интересна книга, която ще достигне до широк кръг читатели. Иван Стоев е потърсил верния ключ към творбата, той внимателно се пази да не въвежда излишни реални в текста — нещо уместно в случая, въпреки някои увлечения.

От двете автобиографични книги на американки предпочитам „Лейди пее блус“ („Музика“) на Били Холидей и Уилям Дъфи — една увлекателна творба. За мен е въпрос, дали Б. Холидей е така популярна у нас, че да ѝ се издава книга, но когато произведението има качества, въпросът губи смисъл си. Преводът на Иван Куртев се предпазва от неточности при термините и имената, но е тромав при предаването на жаргона. Обикновено жените обръкват военната терминология, тук пък един мъж нарича фон дьо тена — „основен фон“. Лилян Хелман е начело на интелектуалците, опълчили се срещу маккартизма. За разлика от Холидей тя е по-аналитична, по-прозорлива, достига до интересни наблюдения върху американската национална (а и социална) психология. В този смисъл „Време на негодници“ („Партиздат“) е необходима книга. Едва ли се нуждаех от помощта на предишния читател на книгата, който си е отбелязвал някои от подразилите го места в превода. Те са доста, преводачката Мая Иванова е немарлива към езика, допуска груби, а и неясни изрази, подобно на Куртев има затруднения с граматическото съгласуване. Буквализъм е, когато една жена каже, че е имала „афера“ с мъж или пък когато кинорежисьорите биват названи „директори“ (с. 60), и то точно в изречение, в което режисьорите се подиграват с продуцентите, т. е. директорите.

Възможни са много подходи към „Споразумението“ на изтъкнатия кинорежисьор Елиа Казан. Интересен е например задочният диалог с Хелман, който у нас е още по-явен, тъй като „Споразумението“ и „Време на негодници“ се появяват без разликата от девет години, която разделя американските им издания. Би могло да се забележи, че „дилетантът“ пише по-романова проза от професионалната писателка. Или да се спори дали романът не е със стотина страници по-дълъг от необходимото, но това си е авторски проблем. Би могло да се потърсят и актуалните моменти — споразумението, което всички ни-

где с някоя правим. Казан влага свое значение в думата и непрекъснато го пояснява с примери, които въкде в преводния текст са заменени със синоними и лайтмотивът по-малко натрапчиво се набива в съзнанието на читателя. Иглика Васева умело плува в огромния текст, който не претендира за стилова изясненост, преводачката владее разговорния език, но допуска изненадващи изрази като „дървена дъска“. Без да е отличен, преводът съответствува на автора. Това, което ме смути, бе отблъскващото „художествено“ оформление (подобно е то и при „Мъртва зона“), но явно читателите не са на моето мнение, тъй като двете книги не се задържаха по книжарниците.

С изключение на прозата от ГДР не са много съвременните произведения, преведени веднага у нас. Но тук трябва да се споменат списанията „Панорама“ и „Съвременник“, които не просто допълват картината, а изпълняват важната функция на авангард, проправящ пътя пред основните сили. През годината „Панорама“ ни предложи среща със седем разказвачи от Англия и САЩ и интересната новела на Доктороу „Биографии на поети“, а „Съвременник“ — разказвачи от Швейцария и Канада и дискуссионния последен роман на Чийвър.

С Елиа Казан се приближихме плътно до последната група произведения — „читателските фаворити“ (думата „бестселър“ предполага друг механизъм на издаване, реклама и пр. и затова не е подходяща). Много от творбите, подведени под тази рубрика, не отстъпват по художествени достойнства на някои от разгледаните вече произведения. Не бих търсил основния различителен белег и в идейните вписания, които при „фаворитите“ може дори да са по-директно и по-категорично изведени, а и издателите ни имат изострени сетива в това отношение и рядко допускат грешки. Основният белег е желанието на всяка цена и с всички средства да се държи будно читателското внимание, да се подтиква към разгръщане на следващата страница. Не виждам нищо лошо в това — нещо повече, от „фаворитите“ има какво да се поучим, нашата литературна действителност предлага примери за това, че самодейни изведени рецепти за бестселъри не водят до очакваните резултати.

Не бива прекалено да се плашим от дела, който фаворитите заемат в преводната продукция — той не е толкова голям, а и пуританството едва ли е за препоръчване — ефектът му е минимален, връзките с лицемерието — несъмнени, а и като метод е безнадеждно остаряло. Не бива да забравяме, че някои от жанровете фаворити имат и компенсаторна функция, тъй като не са разработени у нас — например черният роман, мелодрамата, а и феминистката литература.

Възражения може да има към едно от следствията на стремежа към пълно владение на читателския интерес — отказът от дълбочина. Нещата стават още по-сложни, когато повърхностният поглед към света се представя за цялостна картина. Изходът е един — умело представяне на творбите в предговори. Умело в случая ще рече не само компетентно, но и със стремеж да не се допуска прекалено голяма дистанция от увлекателността на автора.

Сред читателските фаворити жанровата диференциация е по-ясна, въпреки че и тук се наблюдават преходни явления. Преводната продукция от миналата година предлага три основни групи творби, с които далеч не се изчерпва жанровото разнообразие на този тип литература, наложително е да се помисли по този проблем, да се излезе от кръга, обхващащ исторически романи, литература, свързана с престъплението (криминална, шпионска и пр.), и фантастика.

Историческият роман „Отнесени от вихъра“ на Маргарет Мичъл спада към класиката на фаворитите, това е един от феномените на масов интерес в световната литература. Българският читател има повод да се въздиша и от това, което бе дочул за идейните слабости на романа. И в този случай „слуховете се оказаха преувеличени“, както е казал, струва ми се, М. Твен по повод на преждевременно отпечатания му некролог. Мичъл действително идеализира робовладелското минало и е доста снизходителна към расисткия Ку-клукс-клан. Преувеличено и едностранично е обаче разбирането, според което с това се изчерпват идеите на писателката, както е изяснено отгледно в образцовия предговор на съветския специалист П. Палиевски. Преувеличен се оказа и страхът, че консерватизмът на Мичъл реално може да повлияе върху днешното ни разбиране на американската история.

Романът, чиито страници са пълни с многобройни битови, политически, военни и пр. реалии, излиза в нов превод, при това дело на Надя Баева, която още не си е извоювала име на опитен професионалист. Естествено е да възникнат съпоставки, замъглени от носталгията на неясния спомен за предишното издание. Върху тях се наслаждава реакцията от дръжките и нетрадиционни решения, които изобилствуват в но-

вия превод. „Отнесени от вихъра“ е творба, която се е четяла на един дъх. Тя се радва на огромен интерес и днес, въпреки патината на няколко десетилетия. Баева е избрала едно логично решение — приближаване към днешния език, към естествените от днешна гледна точка форми, като епохата остава по-скоро загатната, отколкото реконструирана. Ясна за читателя цел е постигната — запазена е същността за романа летката на възприемането. А заедно с това и разноезичието — читателят без усилие разграничава изискания слог на плантаторите от простоватата реч на негрите. Тук са насочени и някои от възраженията, по мое мнение мярата не е надхвърлена и резултатът е интересен.

Романът допълнително възбуди страстите с необичайната за нас форма на разпространение, срещу която се чуват многобройни, различни и основателни несъгласия.

Една от най-гърсените книги бе „Синухе египтянина“ на финландския писател Мика Валтари. Обемистият исторически роман се чете на един дъх и има безспорна познавателна стойност. Въпреки световния успех не бих го наредил сред шедьоврите на жанра — авторът не е много умел при навлизането в колективната психология, прекалено директно внушава идеите си, които не са непознати. Но като цяло от срещата с египетския лекар (или лечител) Синухе само печелим. Миналологошината продукция предлага един убийствено висок критерий за пресъздаване на същата епоха, макар и не в творба, която можем да отнесем към историческия жанр — фараон Ехнатон присъства пряко и в „Йосиф хранителя“; заедно с „Бога-скорпион“ на Голдинг неочаквано се оказва, че разполагаме с три различни гледни точки към древния Египет — отлично, нека всеки избере своята.

Работата на преводача Борис Парашкевov впечатлява и за нея се заговори със суперлативи. Той не се затруднява от реалиите, които при това достигат до него по обиколен път. Речта на героите е уверено архаизирана, преди всичко в синтаксиса и неспецифичната лексика, отстранено е всичко, което би ни затруднило.

Стигаме и до творбите, за които трудно може да се намери наш критически етикет. Те не са еднотипни, нито са равностойни. „Мъртва зона“ на извънредно популярния Стивън Кинг развълнува духовете и у нас. И има с какво — произведението е фокус, който събира в едно свърхактуална за времето си (1979) политическа сатира, парапсихология, напрегат сюжет, любовна история и какво ли не още, за да изгради една невероятно детайлизирана картина на САЩ от 70-те години, която благодарение на типичните усилия на Стоянка Ангелова достига до нас в цялата си пълнота. Без да преувеличаваме достойнствата на романа, нека се радваме на срещата с „Мъртва зона“, която след съветското издание се появява и у нас. С голям интерес прочетох и сходния роман на Гор Видал „Дълуд“ в „Съвременник“, преведен от Хр. Кочемидова; откъс от друг роман на писателя („Линкълн“) се появи и в „Панорама“.

Както е известно, Артър Хейли гради успеха си върху уменията да навлиза в специализирани области — похват, от който също може да се извлече поука. За мен „Окончателна диагноза“ не е „Летише“, но явно това е частно мнение. Преведен добре от Веселин Лаптев, който се оправя с медицинската терминология и почти толкова добре с разговорния стил, романът с появата си пое дългия път от ръка на ръка.

Сред жанровете фаворити централно място заема литературата, посветена на престъплението, самата тя с богата вътрешножанрова диференциация. Можем да бъдем доволни — получаваме възможността да се срещнем с автори, претендиращи не без основание да са сред модерната класика на жанра — Сименон, тандемът Боало—Нарсъжак. Жечка Георгиева е доказала както интереса си към черния роман, така и уменията да се преборва с автори като Реймънд Чандлър. В този смисъл „Дамата от езерото“ (в „АБВ“ тя беше „Жената от езерото“) и „По-малката сестра“ не изненадват — запазената марка Георгиева—Чандлър поддържа реномето си и, бих казал, обичта на читателите, които успяват да се доберат до книгите им само ако притежават упорството на Филип Марлоу или възможностите на неговите противници. Шегата настрана, но Георгиева на дело показва как могат да се използват възможностите на разговорния език, как се решава проблемът с жаргона, как се разчитат реалиите в бита, политическия и деловия живот — все неща, които не са винаги на същата висота при другите преводи от този жанр.

Сред „класиците“ идва ред и на „обновителите“. Като изключим библиотеката на изл. „Хр. Г. Данов“, която заслужава самостоятелно разглеждане, откриваме два опита за „обновление“. Единият — толкова радикален, че връзките му с жанра могат и да се оспорят; другият — по-плах, но затова пък посилен като литература.

„Атенатът“ е актуален политически роман. Хари Мюлиш се насочва към сериозни проблеми, опитва се да влезе в диалог не само с екзистенциалистите, но и с Достоевски, на сюжетната му конструкция може да завиди всеки майстор на загадката, въпреки че тук не разкриването ѝ е основното. И все пак авторът не извлича максимума от интересния замисъл — и като проблематика, и като сюжетни възможности

С заключение на известен минимум познания по холодска история текстът на романа не предлага особени затруднения пред преводача и Георги Ангелов, подпомогнат от редакторката Клодин Кине-Стоянова, се е справил със задачата си.

Тук някъде трябва да бъде споменат и оспоримият и не изцяло убедителен, но увлекателен роман на Айра Левин „Момчетата от Бразилия“ („Съвременник“), който е коренно различни средства са насочва към антифашистката тема и влиза в диалог с „Атентатът“, а и с Г. Столесен. „Правосъдие“ на Фр. Дюренат надхвърля криминалния сюжет, но появата му в два превода едновременно („Панорама“ и „Съвременник“) е излишен разкош.

„Докато смъртта ни раздели“ и „Нощем вълците са черни“ на Гюнар Столесен са някак по скандинавски умерено черни и дори по-остро социални от класическите американски образци. Преводачът Петър Драшков допуска някои граповини (по-скоро спрямо българския текст, отколкото при разчитането на оригинала), но текстът му, редактиран внимателно от Вера Ганчева, задоволява.

Библиотеката под общата редакция на Богомил Райнов предлага наистина разнообразни варианти на черния и криминалния роман. „Докато смъртта ни раздели“ на Джон Диксън Кар е традиционна история със загадка, написана умело и с въображение. Отново не е ясно защо са били необходими двама преводачи — Борис Велчев и Здравко Йорданов. Но към работата им не могат да се отправят съществени претенции, като се изключи известна тромавост.

С интерес се чете и „Още един глупак“ на Джеймс Хадли Чейс. Преводът на Иванка Савова е над общото равнище на поредицата. След Грѐм Грийн, който присъствува и в сп. „Пламък“, достигахме до обновителите, които не се стремят да избягат от жанра. В „От любов към Имабел“ Честър Хаймс търси обновлението, като създава черен роман — т. е. ситуира действието в негърските квартали. Тук всичко става малко по-бързо, което при жанровите стандарти означава с шеметна скорост, която умислено разпуква някои шаблони. Това дава възможности на преводачката Снежана Цонева, която без да пада много под общото равнище на поредицата, не ги използва. Основен упрек и тук — тромав език.

По-различно е положението с „1280 жители“. Казват, че Джим Томсън е най-големият песимист сред, общо взето, мрачните си колеги. Сам той твърди, че иска да ни разтревожи с демоните в нас. Сигурно е така, но ние имаме право и на социален прочит на романа и натам са насочени усилията на преводача. Както „1280 жители“ се откроява в черната серия, така не може да се отмени и работата на Стефан Семърджиев — граповините са по-малко, а амбициите за стилизация — по-сериозни.

Без да се откъзваме от ритъма на Ч. Хаймс, нека хвърлим един по-обобщен поглед към поредицата на „Хр. Г. Данов“. Всички творби са достойни за българския читател, преведени са задоволително, а и не са смущаващо много. Друг е въпросът, че в каталога присъствуваше само едно заглавие, а издадените са пет. И това може да се приеме, но не и когато издателство с традиции ни предлага само едно немско заглавие, когато са отложени автори като Фокнър, П. Вайс, а дори и преиздания като Фийлдинг. Не искам да създам погрешното впечатление, че само „Хр. Г. Данов“ не е изпълнил обещанието си пред читателите. Същата констатация важи и за останалите, изброяването едва ли е необходимо.

Сериозни възражения към подбората могат да се отправят към две други поредици — „Лъч“ на „Народна младеж“ и „Героика и приключения“ на Военно издателство. Паул Елгерс, авторът на „Котката със сините очи“, не е завършил блестящо школуването си при Чандлър и въпреки усилията за социален критицизъм е доста повърхностен, а и фатално скучен. В превода на Вера Андреева се откриват симптоматични неточности — погрешни транскрипции (Винцент Ван Гог), един автомобил е ту ягуар, ту джагуар, многобройни са затрудненията при реалиите, фразеологизмите, а и другите обичайни преводачески грехове.

86-та г. ни предлага само една книга, издадена след срещата ни с екранната ѝ версия. Известният телевизионен сериал „Невидимият прицел“ стои в основата на романа на Ото Бонхоф и Херберт Шауер. В анотацията четем: „в процеса на подготовка за издаване на български език оригиналът претърпя литературна обработка“ (литературен редактор Маргарита Крумова) — нещо, което е неясно, оспоримо като резултат, а и съмнително като практика. Творбата е образец за вчерашния ден на жанра, който остарява бързо, и е много под равнището на Б. Райнов. Преводът на Стефан Стоянов е тромав, неизграден и избистлува с неразчетени места.

Годината бе сполучлива и за фантастиката. Библиотека „Галактика“ на „Г. Бакалов“, подпомогната от едно интересно заглавие на „Отечество“, дори в по-голяма степен от поредицата на „Хр. Г. Данов“, успява в благородното усилие да представи разнообразието на своя жанр. Но преди това нека спомена една творба, която е фантастика само от формална гледна точка. Отлично преведената от Жечка

Георгиева и отлично оформената апокалиптична книга „Джени. Моят дневник“ е висок образец на актуозна военна литература.

Разказите на обичания и у нас Рей Бредбъри в сборника „Гръмна гръм“ с едно изключение са първо българско издание, но не бих казал, че това е „един нов, непознат Бредбъри“ (по думите на съставителя Светослав Славчев). Публикувани през 50-те години, те носят белезите на това, което ценен у този значителен фантаст и писател — хуманизъм и меланхолия, душевна ранимост и дълбоко проникване в човешките преживявания. С малко повече опит и преводаческа дързост Лидия Цекова-Мартинова би ни представила отлично любимия автор.

Въпреки че не ми допадна, трябва да призная, че написаният преди повече от четвърт век роман на Теодор Сърджън „Повече от човешки“ практически не е остарял, читателят трудно освобождава съзнанието си от него. Това говори, че преводачката Искра Иванова си е свършила работата въпреки някои буквализми и единични случаи на неразчетен оригинал.

Акоп Мелкоян опасва предговора си към преведеното от Виолета Чушкова томче на Робърт Хайнлайн „Писателят фантаст „най“, но уговорките издават разминаването на суперлатива с реалистите в сборника „Зелените хълмове на Земята“. Няма съмнение, че причините са сложни — и идеите, и обемът на някои от произведенията на Хайнлайн го правят неподходящ за българската „Галактика“. Не искам да се спирам на субективните си възражения към разказите, писани преди десетилетия, а и на фантастиката не остарява само това, което наистина е „най“, друго е по-важно — както и при Сърджън, срещаме се с писател, който е в състояние да разшири представите ни за фантастика. Имаме нужда от него, от разчупване на тесния кръг от познати имена и жанрови особености, да се освободим от един своеобразен пуританизъм, без да се отдалечаваме от същността на класово-партийния подход към литературата, който определя всичко в областта на книгоиздаването.

Някои от доста еднотипните разкази на Ерик Симон заслужават да бъдат преведени, но като цяло „Чужди звезди“ (съставител Светослав Славчев) е отегчителна — стигнеш ли до последните страници на разказа и вече знаещ, че следва „неочакван“ финал — роботът се оказва човек, човекът — пришелец от далечна планета (или обратното). Хубавият замисъл да се представи млад фантаст от социалистическа страна не се реализира. В „АБВ“ (бр. 40 от 1986 г.) разкри причините за интереса към Симон — той е редактор, отговарящ за публикуването на фантастика от социалистически страни, включително и от България. . .

В сборника „Английски фантастични разкази“ на „Отечество“ с изключение на Хърбърт Уелс са включени все съвременни писатели, представени с интересни и разнообразни произведения — срещи с други цивилизации, технически открития, апокалиптични видения, антиутопии и пр. На скептиците бих препоръчал да започнат със „Златния век“ на прочутия Джеймс Балард, където техническите и парапсихологическите чудеса липсват, и след като преминат през хумора на Ерик Франк Ръсел, вероятно ще оживят и останалите творби от антологията. Кожото до заклетите любители на фантастиката, в тяхното одобрение не се съмнявам. Високата оценка за съставителство се допълва от доброто впечатление от превода на Борис Миндов, нелишен от граповини, но пресъздаващ уверено световите на английските фантасти.

Нека се опитаме да погледнем обобщено към качеството на преводите с марка '86. *Първо*, което непременно се забелязва, е доброто общо равнище. *Второ* — четрите или трите превода, които заслужават ниска оценка, са все незначителни произведения, така че пораженията засягат периферията на продукцията. *Трето* — по-многобройна е групата на книгите, които в окончателния си вид удовлетворяват, но това по мнението на издателите се дължи на редакторите! Подобни случаи винаги ще има, важното е те да изместват провалите. *Четвърто*. Основната част от усилията трябва да се хвърлят към намаляване на немалобройната група преводи, които не са провали, но по които има още какво да се работи. За радост тук, с едно изключение (Буркхарт), също не се срещат особено значителни произведения. *Пето*. Радващо е, че книгите, към които са най-сериозните възражения, не носят тежестта на основните издателства за преводна литература — „Народна култура“, „Г. Бакалов“, „Хр. Г. Данов“. *Шесто*. Като общо равнище, като средоточие на най-добрите постижения и като липса на провадания се очертава литературата от първата половина на нашия век. *Седмо*. Новите преводи в многотомните издания (с изключение на Брек)

не са на така желаното най-високо, образцово равнище; но нека си спомним, че през последните години имаше поводи за спор сред многооточниците — нещо, което 86-та за щастие ни отказа.

Само няколко допълнения към вече казаното за *подбора*. Очевидно е, че груби и опасни недомислия липсват. Това, което не достига, е още малко дързост, още по-голямо разширяване на хоризонта. Колкото и парадоксално да звучи, имам предвид не само съвременната литература, но и първата половина на нашия век, а и по-ранните периоди — там също има място за „открития“. И един деликатен проблем — при някои от дискуссионните заглавия се изчакват решенията на издателствата от другите социалистически страни. Мисля, че разполагаме със специалисти, които биха поели отговорността, биха достигнали самостоятелно до правилния извод и по-рано.

Няколко думи и за личния състав на преводаческите сили. Изпъкват *постиженията* на преводачи от няколко поколения — Стр. Джамджиев, Т. Вълчев, Кр. Тодорова, Ф. Филкова, Ана Димова и мн. др. Радващо явление са множеството сполучливи *дебюти* на млади, а и не само на млади хора — нещо, което не е много характерно за други области от културния ни живот — Албена Иванова, Лидия Александрова, Надя Баева, Светлана Каролева, Албена Методиева, Даниела Йосифова и мн. др. Най-младите са, разбира се, в антологияте и сборниците, в по-малките и непретенциозни книжки от поредиците. Към тях трябва да погледне този, който иска да съзре утрешния ден на преводаческото ни изкуство. По тази причина поредиците се нуждаят от по-авторитетно редакторско присъствие, за да могат достойно да изиграят наложената им от обстоятелствата роля на школа за млади преводачи.

Колкото и да ми се иска, не мога да прескоча въпроса за *общите слабости*. Сред 71 книги е естествено да се открие целият каталог от преводачески грехове. Като оставим настрана случайните недоледжания — например появата на един параход в древността, — нека се спрем на по-симптоматичните. Не са изчезнали напълно неразчетените места в оригинала, въпреки че се откриват в относително малък процент от изданията. Много по-често попадаме на чужди конструкции, тромав език, буквализми — например „практическа шега“ (Лийкок, с. 100); невероятно често се среща „идея“ вместо „мисъл“ или „представа“. Много по-слаби са пораженията от преиграването — едно неизбежно зло — то не е толкова масово, няма творба, която съществено да е пострадала от него. Радваща е малко нелогичната констатация, че дори и преводачи, които допускат съществени езикови граповани, се домогват до авторския стил.

Откриват се, макар и смекчени, рецидиви и мутации на *побългаряването*. Тук и надолу без примери няма да мине, вземам ги предимно от по-опитни преводачи и добри преводи, защото именно там те изненадват, а е и некоректно да се винят чираците за грехове, които не са чужди на майсторите. Побългаряват се общоразпространени реалии — „сокаци“ в днешен Франкфурт (Бонхоф и Шауер), „универмаг“ в ЮАР и др. Една група фразеологизми също се оказва побългарена, когато се каже, че във ФРГ героят работи за „няколко стотинки“ (отново Бонхоф и Шауер), а във САЩ — за „някой и друг лев“ (Хайнлайн).

Затрудняват специфичните за далечни народи реалии, понякога им се търси нашенско съответствие — „шафрантия“, „ябанджия“, „очаг“, „ат“ във финландската „Земята е греховна песен“. Пак там, както и в „Кудата на края на света“ героите са облечени в „национален костюм“ — съмнявам се дали един автор може да се изрази така за своите сънародници; за сравнение нека си представим подобен израз у Ел. Пелин, Йовков или Ивайло Петров.

Оказва се, че сериозни затруднения представляват *чужди за оригинала реалии, цитати* и пр. При Канети прочутото „Esse percipi“ на Беркли е преведено в бележка като „Его дръж“ (с. 72). Пародийно звучат някои изрази за Горки, „нарекъл се сам Горчивия“ в романа на Елел (с. 106). Във „Ватек“ пък, в песен се казва „изворче ни дава вода за *церемониално измиване на ръцете, лицето и нозете преди молитва*“ (с. 268) — шест пълнозначни думи срещу една арабска в английския оригинал (Abdest).

Срещат се и обратни случаи. Пак в „Земята е греховна песен“ бележка пояснява Юхановден — Юхан е всъщност Йоан Кръстител, а празникът му — 24. VI (т. е. нашият Енговден), е магически не само за скандинавците. Друг църковен празник — Все светии, срещан неколкократно в миналогодишната продукция, в „Мъртва зона“ е предаден с английското „Халоуин“. Можело е да се преведе и името на град Лейк Джинива (Уисконсин), което характеризира снобизма на героите от „Отсам рая“.

Подобни неща обикновено се поясняват в бележки. И тук проблеми не липсват. Тромави, непълни или издължани, а и погрешни пояснения се забелязват в необичаен и за нашия стандарт процент при Елел. Ще спомена само една — такава, каквато точно там не би трябвало да се допуска. Немски политически деец е свързан с ФРГ, въпреки че е починал през 1946 г., т. е. три години преди основаването на тази държава (с. 412).

Задача с повишена трудност е подготовянето на бележки към Буркхарт. Затова и трябва да сме психологически към обръкването на термини (макаронска вм. макароническа поезия, кубично вм. тримерно пространство), имсна (Франческо от Асизи) и заглавия (същото издателство публикува съчинението на Макиавели като „Владетелят“, а сега то се цитира като „Князът“) — примерите са и от текста на книгата. От съгласуване се нуждаят и други издания. Една повест на Конрад е наречена в предговора към т. I „Имението на Олмайер“, а в т. II е преведена (по-правилно) като „Прищиявката на Олмайер“. Разнообразни примери от този род могат да се почерпят от превода на Бонхоф и Шауер. Нека добавя само, че бележките са недостатъчни при Хелман и др., а излишни могат да се открият при Гаскел, Уо, Стайбек, където прерастват в коментари, каквито за съжаление липсват при Буркхарт, както и по-богати показалици, от каквито би спечелили и Брехт.

Това напомня, че в някои случаи са били спестени предговори — келтските легенди и др., а при Р. Хюз е пренебрегнат краткият, но необходим послеслов на автора. Въобще предговорите продължават да са проблем въпреки отличните текстове на Атанас Натев, Димитри Иванов, Кръстан Дянков, Георги Цанков, Николай Попов и др. Срещат се и маниерни или емоционални, ала малко надхвърлящи пре-разказа текстове — книгата на Симон оглавява класирането, следва я Б. Холидей; другаде съмисълът на творбата е стеснен (Т. Мука, Ив. Уо), някои пропускат основното съчинение на автора (Селинджър). Има и стремеж към въвеждане на обширен, почти академичен предговор в случаи, когато една кратка бележка би била достатъчна, а също и към ненужно привличане на чужди специалисти. И в най-грижливо подготвените издания липсват сведения за рецепцията на автора у нас, а те са наложителни при повечето съчинения (Дж. Лондон, Брехт, дори Конрад).

В „На изток от рая“ Стайнбек ни предлага една пределно изчистена от детайли алегория за безкористния и облагодияващ стремеж към познание, характеризиращ преводаческия труд: В Сан Франциско няколко китайци на патриаршеска възраст се посвещават на древноеврейския език, защото са заинтригувани от различията при предаването на една дума от Библията в английските преводи. Тази алегория като че ли е достоен завършек на оглеждането на преводната проза, започнало без цитати от важни документи и велики мислители. Дано нещо от спокойната мъдрост на престарелите китайци се е пренесло и в тези страници. . .

Въпреки това, когато се говори за бележки, трябва да се има предвид, че те са не само средство за ориентация, но и средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата. Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата. Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата.

Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата. Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата. Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата.

Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата. Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата. Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата.

Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата. Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата. Бележките са средство за защита на читателя от прекомерната информация, която може да съдържа книгата.